

Ali İrfan KAYA¹

**VENEDİKLİLERİN 1688 AĞRİBOZ MUHASARASI VE OSMANLI
MÜDAFAASI**

Özet

Bu çalışma, Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak Venediklilerin 1688 yılında Ağrıboz Adası'nı abluka ile birlikte muhasara etmelerini ve Osmanlı savunmasını aşamayarak geri çekilmelerini ele almaktadır. II. Viyana bozgunu sonrası oluşturulan kutsal ittifak devletlerinden olan Venedikliler, Dalmaçya kıyıları, Mora ve Bosna tarafından harekete geçerek bazı Osmanlı şehirlerini ele geçirmişlerdir. Mora'dan Atina'ya kadar ilerleyen Venedikliler Halil Paşa'nın Selanik taraflarına serdar tayin edilmesiyle fazla ilerleyememiştir. Atina'nın ötesine geçemeyen Venedikliler hedef değiştirerek bir köprü vasıtasıyla karaya bağlanan Ağrıboz Adası ve Kalesi'ne yönelmiştir. Venedik Amirali Morosini, çok sayıda gemi ve kara birlikleri ile Temmuz 1688 yılında adaya çıkarma yapmıştır. Yaklaşık yüz gün süren muhasara, Çelebi İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri ve kale halkının üstün gayretleri neticesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Venediklilerin çekilmesinin ardından hasar tespiti yapılmış ve adanın şenlendirilmesine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlılar, Venedikliler, Ağrıboz, Çelebi İbrahim Paşa, Morosini.

**SIEGE OF AĞRİBOZ ISLAND BY VENETIAN IN 1688 AND
OTTOMAN DEFENSE**

Abstract

This work covers the siege of Ağrıboz Island by Venetians with blockade depending on the Ottoman archive documents and their withdrawal not overcoming the Ottoman defense. The Venetians, one of the holly alliance states seized some of the Ottoman cities moving from Dalmatia shores, Mora and Bosnia. The Venetians who moved on to Athens from Mora couldn't keep going when Halil Pasha was appointed as commander in chief for the region around Thessaloniki. The Venetians moved on to Ağrıboz Island and Castle connected to the land with a bridge changing target. The Venetian admiral Morosini landed on the island with

¹ MEB., Tarih ABD., Doktora Öğrencisi, aliyusufelif@gmail.com

many ships and army troops in July 1688. The siege lasting for nearly 100 days, ended with failure as a result of the Ottoman forces commanded by Çelebi İbrahim Pasha and castle people's outstanding efforts. After the withdrawal of the Venetians damage assessment was made and the island was cheered.

Key words: The Ottomans, Venetians, Ağrıboz, Çelebi İbrahim Pasha, Morosini.

GİRİŞ

Venedik ile olan ilk siyasi münasebetler Akdeniz'de ticari ve siyasi üstünlük meselesi nedeniyle sürekli yaşanan sorunlar ve çatışmalar ile geçmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde başlayan Ege ve Akdeniz hâkimiyet mücadelesi Venedik'in aleyhine gelişmiş, birçok Ege adası ve Mora yarımadası Osmanlıların eline geçmiştir. Son olarak 1645'te Venedik'e ait Girit Adası yirmi üç yıl süren bir ablukanın ardından Ada'nın merkezi olan Kandiye'nin, Fâzıl Ahmed Paşa'nın kişisel gayretleriyle 9 Rebiülahir 1080 (6 Eylül 1669) yılında teslim alınmıştır.² Girit alındıktan sonra Venedik ile yapılan barış anlaşması iki devlet arasında on beş yıl sürecek olan bir sulh dönemini başlatmıştır.³

Fatih Sultan Mehmed tarafından 1470 yılında kanlı bir kuşatmayla Osmanlı topraklarına katılan Ağrıboz Adası karaya oldukça yakındır. Aradan geçen üç yüz yıl boyunca batıdaki bir boğaz üzerinde inşa edilmiş olan bir köprüyle anakarayla bağlantısı devam etmektedir.⁴ Geçen yıllar boyunca Müslüman nüfusun hayli artış göstermiş olduğu Ağrıboz Adası ve Şehri giderek önemli bir deniz üssü haline gelmiştir.⁵

Osmanlı Devleti'ne kaptırdıkları toprakları geri almak için bekleyen Venedikliler için gereken fırsat Viyana bozgunu ile ortaya çıkmıştır. Bozgunu müteakip 1684'te Avusturya ile anlaşarak Kutsal İttifak'a giren Venedik, bir takım Dalmaçya kıyılarına, Ayamavra Adası'na, Mora ve Bosna taraflarından saldırıya geçmiştir. Mora'ya 1685 yılında çıkarma yapan Venedikli Amiral Morosini komutasındaki Venedikliler, üç ay muhasara ettikleri Koron Kalesi'ni alarak içindekilerin tamamını öldürmüştür. Mora'da ilerlemeye devam eden Venedikliler Mudon Adası, Zarnata, Kalamata, Koron, Anapoli ve Arkaya Kalelerini zaptetmişlerdir. Ertesi yıl Venediklilerin kara birliklerine paralı asker olarak katılan Kont Königsmark'ın komutasındaki Alman askerleri de Mora'daki ilerleyişlerine devam etmişlerdir. Mora'da bir türlü durdurulamayan Venedik kuvvetleri 1687'de Atina Şehri'ni de ele geçirmiştir. Venedikliler, Dalmaçya tarafından da ilerlemeye devam ederek Kartaro, Karnaro ve Sin Kalelerini zaptetmiş, son olarak önemli bir kale olan Kastelnova'yı da ele geçirmeyi başarmışlardır. Ne var ki Girit'i kaybettikten sonra en iyi kaynakları tükenmiş, iç sorunlarla boğuşan Venedik, dışarıdan sağladığı asker ve donanma yardımları sayesinde bu başarıları elde edebilmekteydi.⁶

Bu sırada Osmanlı elçileri Viyana'da sulh görüşmelerini yürütmektedir. Mora'yı alarak ellerini güçlendiren Venedikliler Avusturya'nın müttefiki sıfatıyla elçilerini Viyana'ya göndermişlerdi. Venedik elçileri sulh görüşmelerinde Ağrıboz Adası'nı, Benefşe'yi, Antivar'ı ve Ülgün'ü açıkça kendilerine bırakılmasını talep ediyorlardı. Osmanlı heyeti Venedik'in bu

² Ersin Gülsoy, "Kandiye", *DİA*, C.24, İstanbul, 2001, s. 303-305.

³ İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.3/2, TTK, Ankara, 1995, s. 145.

⁴ Üsküdarî, Ağrıboz hakkında kendisinden önce yazılmış olan eserlerden tafsilatlı bir bilgi nakletmektedir., Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, *Vâkı'ât-ı Rûzmerre*, *Vâkı'ât-ı Sefer-i Sultan Süleyman-ı Sâni*, TSMK, 1223. (aynı eser, s. 196b.).

⁵ Machiel Kiel, "Eğriboz", *DİA*, C.10, İstanbul, 1994, s. 491-493.

⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/1, TTK, Ankara, 1988, s. 476-481.

isteklerini kabul edilemez olarak değerlendirerek reddetmiştir. Müzakereler bu şekilde devam ederken Venedikliler Ağrıboz ve Benefşe'ye saldırı hazırlıklarına başlamışlardır.⁷

Venediklilerin Ağrıboz'u Muhasarası ve Çekilmesi.

II. Süleyman'ın tahta çıkışı ile kısmi bir toparlanma süreci yaşayan Osmanlı Devleti Venediklilerin Mora'daki ilerleyişlerini durdurmak maksadıyla bir karşı cephe oluşturmak amacıyla Mora Seraskerliği'ne Vezir Halil Paşa'yı tayin etmiştir.⁸ Selanik'e bağlı kazalardan olan Yenice-i Vardar kışlağında bulunan Mehmed Paşa'nın da derhal Halil Paşa'nın emrindeki birliklere katılması istenmiştir.⁹ Yine de asker toplanması sırasında kara ve denizde verilen mücadeleden dolayı hayli zahmet çekildiği görülmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Atina'dan sonra Halil Paşa'nın Mora'da komuta ettiği birlikleri geçemeyeceklerini anlayan Venedikliler Ağrıboz Adası'na yönelmişlerdir.¹⁰ Bu aralıkta 1688 yılı başlarında Ege Denizi'ndeki seyr ü seferinden İstanbul'a dönen Kapudan Mısırlızâde Vezir İbrahim Paşa, Ağrıboz Kalesi'nde bulunan askerlere cephaneye ve mühimmat götürdüğü sırada yirmi üç kıta verdakosta kalyonu ile iki kıta ateş gemisi ve bir kıta humbara gemisiyle toplam yirmi altı kıta Venedik kalyonlarına tesadüf geldiğini bildirmiştir. Bu nedenle Ağrıboz'a ulaşmadan Sakız Adası yakınlarına demir attığını rapor etmiştir. İbrahim Paşa'nın getirdiği bu haber Venediklilerin Ağrıboz Adası'nı kuşattığı anlamına geliyordu.¹¹

Venedikliler Françesko Morosini¹² komutasında en az iki yüz gemiden oluşan ve otuz bin kişilik mürettebat ve bunlara ek olarak içerisinde on iki bin kişilik yeni yardım kıtalarını da barındıran yirmi dört bin kişilik kara birliğinden oluşan büyük bir kuvvete sahiptir. Bütün muhasara hazırlıklarını sürdürmekte olan Venedikliler bu sırada Knin Kalesi'ni de alarak Dalmaçya'daki hâkimiyetlerini güçlendirmişlerdir.¹³

Venedik donanması 20 Ramazan 1099 (5 Temmuz 1688) tarihinde Ağrıboz'u abluka altına aldığı anda savunmasında on iki bin askerle Vezir Çelebi İbrahim Paşa hazır beklemektedir. Silahdar, fedakâr bir komutan olarak tarif ettiği İbrahim Paşa'nın 15 Şaban 1099 (15 Haziran 1688) tarihinde Venedik donanmasını Kızılhisar Boğazı'nda görmesi üzerine oraya yakın bir mahalde yaptığı etkili bir konuşma ile emrindeki bütün askerleri cesaretlendirmiş olduğunu, bütün askerlerin şehit olana kadar adayı muhafaza edeceklerine söz verdiklerini nakletmektedir.¹⁴ Bu toplantıdan sonra Maslahat Tepesi'nde bulunan Gaib Baba adlı mahalden deniz kenarına kadar uzanan bir hat boyunca yirmi bin parmaklığı bir gecede dizdiren Çelebi İbrahim Paşa, 16 Şaban 1099 (16 Haziran 1688)'da Veli Baba denilen mevkiideki değirmenler karşısında bulunan parmaklık kapısında da bir tabya yaptırmıştır. Tabyanın içine bir kısım yeniçeri ve sipahi koymuş, başlarına Mustafa Paşa'yı ve yanına da Keskin Paşaoğlu Hasan Bey'i yerleştirmiştir. Onların sol koluna Mısır askerleri Avlonya, Delvine, Tırhala, İnebahtı ve Selanik Sancaklarından getirtilen askerleri yedek olarak yerleştirmiştir. Bu birlikler hangi tarafta bir zaaf meydana gelir ise oraya yardıma hazır bulundurulmuştur.¹⁵

⁷ Johann W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 90-93, s. 103.

⁸ BOA, A.DVN.1099, 188/31.

⁹ BOA, A.DVN, 1100, 191/33.

¹⁰ Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi-2*, (Çev. Özdemir Çobanoğlu), Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul 1998, s. 728.

¹¹ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, C. 2, (Ahmed Refik Altınay Neşri), İstanbul, 1928, s. 300.

¹² Kandiye Kalesi savunmasında görev alan amiraldir. *Silahdar Tarihi*'nde "Morçin" diye geçer., *Silahdar*, 2, s. 381.

¹³ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, s. 95-96.

¹⁴ *Silahdar*, 2, s. 381-382; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, (Haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 297.

¹⁵ *Silahdar*, 2, s. 381.

Saldırıya geçen Venedikliler adaya asker çıkarmaya başladıklarında Mısır askerlerinin beklenmedik mukavemeti ile karşılaşmışlardır. İlk direnişi kıran Venedik askerleri ilerleyişlerine devam ederek 18 Şaban 1099 (18 Haziran 1688)'da Maslahat Tepesi'ne kadar ulaşmışlardır. Oraya yerleştirdikleri yedi kıta balyemez ve iki kıta havan topuyla birlikte saldırılarını güçlendirmişlerdir. Ardından üç kıta gemiyi adaya yanaştırdıklarında şiddetli çarpışmalar başlamıştır. Ağrıboz Kalesi varoşuna kadar ilerleyerek kaleyi vurmaya başlayan Venedikliler artık kale dışındaki bütün adayı ele geçirmişlerdir. Bu gelişmenin ardından Mora'da ihtiyaten beklemekte olan Serasker Halil Paşa, kendisinden istenen yardım üzerine üç bin Arnavut askerini Mustafa Paşa ile göndermiştir. Metrisler kazarak kalenin etrafını kuşatan Venediklilerle mücadele devam ederken yaşanan bir gelişme muharebenin gidişatını olumsuz etkilemiştir. Kaleye ulaşmış olan Arnavut Mustafa Paşa'nın emrindeki üç bin Arnavut askeri başkaldırarak kalenin hayırlı kapısına bayraklar dikmek suretiyle hizmetlerinin karşılığında terakki ve dirlik verilmesi için pâdişâhtan bir hatt-ı hümayûn istemişlerdir. Birkaç gün sonra yeniden toplanan Arnavut askerleri kalenin kapılarından dışarı çıkmak istemişlerdir. İbrahim Paşa'nın bütün nasihatlerine rağmen söz dinlemeyen askerler Venediklilerin haberi olmadan geceleyin kaleden dışarı çıkartılmışlardır. Fakat bu gelişmenin üzerinden fazla geçmeden haberdar olan Venedikliler durumu fırsat bilerek kuşatmayı daha da şiddetlendirmişlerdir. Bu arada Arnavut askerlerinin bu isyanı ani bir manevrayla telafi edilmiştir. Kaleden dışarı çıkan bir gurup yeniçeri serdengeçti sabah vaktinde Venediklilerin metrislerini basarak birçok zayıat verdikten sonra geri dönmüşlerdir. Halil Paşa bu sefer Tırhala Beyi olan kendi oğlu Mehmed Paşa ile üç bin Arnavut askerini daha adaya göndermiştir. Fakat düşmandan yüz çeviren askerler kendilerini geri döndürmeye çalışan Mehmed Paşa'ya ihanet ederek düşman tarafına geçmişlerdir.¹⁶

Zinkeisen, kuşatmanın hemen başında Venedik birlikleri arasında baş gösteren hastalıklar ve çarpışmalardan dolayı binlerce insanın öldüğünü, hastalanan Kont Königsmark'ın da 15 Eylül 1688'de hastalık nedeniyle hayatını kaybettiğini bildirmektedir.¹⁷ Her şeye rağmen kuşatmaya devam eden inatçı Amiral Morosini seksen kıta kayık ile Mısırlı askerler üzerine bir çıkarma daha yapmıştır. Bu saldırıdan zaman kazanan adadaki Venedik birlikleri kazdıkları metrisleri bir adım daha ilerletmeyi başarmışlardır. Kuşatmayı iyice daraltan Venediklilerin bu saldırısı sırasında Veli Baba Türbesi top ateşi ile yıkılmıştır. İlerlemek isteyen Venedikliler piyade ve süvariden oluşan elli bin askerle yürüyüşe geçmiştir. Dört beş kola ayrılan Venedik birliklerinden on bini değirmenler tarafından Çelebi İbrahim Paşa üzerine yürürken, on bini Halil Paşaoğlu Mehmed Paşa üzerine ve on bini de Ahmed Paşaoğlu Mustafa Paşa ve Keskin Paşaoğlu Ahmed Bey üzerine hücum etmiştir. Diğer on bin kişilik birlikler de farklı bölgelerden hücumla geçerken on bin kişilik bir asker gurubu da seksen kıta kayık ile deniz tarafından Mısırlı askerler üzerine daimi hücumla geçmişlerdir. Bu son çıkarma ile birlikte Kale önünde çok şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır. Kalenin varoşunda yaşanan çarpışmaların birisinde Ahmed Paşaoğlu Mustafa Paşa hayatını kaybetmiştir.

Çarpışmaların bitmesiyle kaleye çekilen İbrahim Paşa kale halkı ve muhafızlarının moralini üst düzeyde tutmak için üstün gayret göstermiştir. İbrahim Paşa, elinde bulunan yeniçeri, serdengeçti, Mısır askeri ve sancaklardan gelen askerlerini yeniden düzenleyerek Morosini'nin son hücumunu beklemeye başlamıştır. Elindeki bütün güçlerini son bir kez kullanan Morosini kaleyi gece-gündüz top ateşinde tutmuştur. İçeride ise var gücüyle direnen

¹⁶ Silahdar, Mehmed Paşa'nın askerlerce öldürüldüğünden bahsetmektedir., *Silahdar*, 2, s. 382-389.

¹⁷ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, s. 95.

Çelebi İbrahim Paşa eğer bir yangın çıkarsa yardımlarına başvurmak üzere kale halkını ihtiyat olarak hazır tutmuştur. Kuşatma devam ederken Edirne'den Mağruzâde Mehmed Paşa'nın yardıma gelmesiyle derin bir soluk alınmıştır. Bu esnada Venediklilerin attığı bir humbaradan dolayı çıkan yangın gün boyunca söndürülemediği gibi meydana gelen bu aksaklık halkın ve askerlerin yorgun düşmesine neden olmuştur. Halk ve asker öylesine gayretle mücadece etmiştir ki Venediklilerin top gülleri ile döğdükleri kalenin yıkılan surları o gece onarılarak sabaha kadar yetiştirilmiştir. Askerlerin cesaretlerinin kırılmaması için onlara yardım eden halk ellerinde bulunan altın ve nakit para adına ne varsa onlara dağıtmıştır. Bir süre sonra kalede gedik oluşturmaya çalışan Venediklilerin lağım açtığı haberinin alınması halkta büyük bir panik ve korku yaşatmıştır. İbrahim Paşa bu kadar derinlik ve uzunlukta bir lağımın açılmasının imkânsız olduğunu söylemiş, hatta birkaç noktadan çukurlar açtırarak halkı sakinleştirmesini bilmiştir. Muhasaranın son günlerinde askerleri oldukça yorgun düşen Amiral Morosini, bir elçi göndererek kalenin teslim edilmesini istemiştir. İbrahim Paşa, askerlerin içinden çıkan çatlak seslere rağmen buna kesinlikle olumsuz cevap vermiştir. Kale'nin teslim edilmesi konusunda red cevabını alan Venedik birlikleri bir aralık ani bir baskınla Mahmud Paşa Kulesi'ni ele geçirmişlerdir. Bu gelişme üzerine hızla oraya ulaşan İbrahim Paşa, kulenin önlerine geldiğinde yaşanan dört buçuk saatlik bir muharebede beş bin kadar düşmanı öldürdükçe kuleyi tekrar ele geçirmeyi başarmıştır. O sırada Edirne'den gelmiş olan Magravzâde Gürcü Mehmed Paşa kumandasındaki birlikler hemen kuleye yerleştirilmiştir. Son saldırıda binden fazla adamını kaybeden Morosini, Osmanlı topçusunun Venedik gemilerine verdikleri zararın giderek artması üzerine 5 Muharrem 1100 (30 Ekim 1689) tarihinde adayı kesin olarak terk etme kararı almıştır. Geride bırakılan mühimmat, cephane ve topları ateşe veren Venedikliler arkalarında bir şey bırakmadan Atina tarafına hareket etmişlerdir.¹⁸ Zinkeisen, yüz gün kadar süren kuşatmada Venediklilerin yirmi binden fazla kayıp verdiğini, Osmanlıların kaybının ise altı bin dolaylarında olduğunu söylemektedir.¹⁹ Ağrıboz savunmasında yaşanan şiddetli çarpışmalarda yorgun düşen bir kısım Osmanlı askerleri Edirne'ye geri çağırılarak yerlerine 21 Ramazan 1099 (20 Temmuz 1688) tarihinde on ikişer akçe ulûfe ile yeni kuvvetler gönderilmiştir.²⁰

Ada'nın Tahkimatı ve İhtiyaçların Karşlanması

Ağrıboz'un İbrahim Paşa'nın gayretleri ve sürekli gönderilen birliklerin de yardımıyla abluka ve muhasaradan kurtulmasından hemen sonra askerlerin zahire, mühimmat ve cephane ihtiyaçlarının karşılanması ve hasara uğrayan mahallerin tamir edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kuşatmanın kalkmasıyla birlikte adadan gelen haberlerde zahire ve mühimmat sıkıntısının başgösterdiğinin bildirilmesi üzerine ada halkı ve askerlerinin ihtiyaçları olan arpa, ekmeke, peksimet, et gibi yiyecek maddelerinden, barut, kazma, kürek gibi mühimmat ve cephaneye varıncaya dek her türlü ihtiyacın karşılanması amacıyla İstanbul'da gereken yardım malzemeleri toplanmaya başlanmıştır. Yardım malzemelerinin nakli için o sırada İstanbul'da bulunan donanma gemileri yetersiz kaldığından şehirdeki zimmî ve İngiliz tüccar gemileri kiralanmıştır. İlk etapta 1-10 Muharrem 1100 (26 Ekim- 4 Kasım 1688) tarihinde Mora tarafındaki Serasker Halil Paşa'ya gönderilen emirde Sofya tarafından iştiya yoluyla satın alınan on bin kile arpa ve yirmi bin kile buğdayın adaya gönderilmesi istenmiştir.²¹ İstanbul Kaimmakamı Ömer Paşa'ya gönderilen diğere bir hükümlerle gönderilecek olan mühimmat,

¹⁸ Silahdar, 2, s. 389- 396; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, s. 95.

¹⁹ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, s. 95; Anonim Osmanlı tarihinde 90 günden fazla olduğu belirtilmektedir, *Anonim Osmanlı Tarihi*, (Haz. Abdulkadir Özcan), TTK, Ankara, 2000, s. 2.

²⁰ *Silahdar*, 2, s. 428.

²¹ BOA, MD, 98, s. 7/19.

cephane, top, barut, arpa, buğday vs. ve tamir için gerekli olan araç-gereçlerin Karadeniz'den gelen donanmaya ve İstanbul, Sakız ve Midilli adalarında bulunan diğer tüccar gemilerine yüklenerek gönderilmesi istenmiştir.²² Bu gemilerden birisi Petro adlı bir İngiliz tüccarına aittir. İngiliz kalyonu Kaptanı Petro ile kadı huzurunda 17 Cemaziyelevvel 1100 (9 Mart 1689) tarihinde yapılan bir sözleşmeyle Beyşehir Nahiyesi'nde bulunan Golos Kalesi'nden temin edilen dört yüz seksen yedi adet ağaç kürek ve dört yüz doksan dokuz adet demir kazma kendisine teslim edilmiştir.²³ Yine 9 Muharrem 1100 (3 Kasım 1688) tarihinde Selanik'te bulunan barut işletmesinden acilen beş yüz kıntar barutun üretilerek Ağrıboz Kalesi'ne gönderilmek üzere teslim edilmesi istenmiştir.²⁴ Ancak aradan birkaç ay geçmesine rağmen ihtiyaç duyulan erzak ve mühimmatın Selanik ve İstanbul'dan tam olarak gönderilemediği ve bazı sıkıntılarının yaşandığı görülmektedir.²⁵ Bu nedenle Ada'da görülen zahire ve mühimmat sıkıntısı aradan geçen birkaç aya rağmen hala giderilememiştir. Narde Muhafızı Mehmed Paşa'nın gönderdiği bir arz-ı halde de yine Ağrıboz'da önemli derecede zahireye ihtiyaç duyulduğu bildirilmektedir. Bunun üzerine 1-10 Cemaziyelevvel 1100 (21 Şubat- 2 Mart 1689) tarihinde bin beş yüz kile şa'irin (arpa) Ağrıboz'a nakledilmesi için İstanbul'dan Boğazhisar'a varınca yol üzerindeki kadılara ve kale dizdarlarına hükümler yazılmıştır.²⁶ İstanbul'dan 29 Cemaziyelevvel 1100 (21 Mart 1689) tarihinde çekdiri gemileri ile dört yüz kıntar, İngiliz bir tüccar gemisiyle de iki bin altı yüz kıntar peksimed Ağrıboz'da bulunan askerler için gönderilmek üzere hazır edilmiştir.²⁷ Ada'nın tamiri ve düzeninin sağlanması için Kapudan Mısırlızâde İbrahim Paşa²⁸ 10-20 Rebiülahir 1100 (1-11 Şubat 1689) yılı başlarında Vezir Çelebi İbrahim Paşa'ya yardımcı olmak üzere Ağrıboz Kalesi'nin muhafazası görevine tayin edilmiştir.²⁹

Uzun bir muhasaranın ardından Ağrıboz'da meydana gelen hasarın boyutları Mimar Mustafa Ağa tarafından yapılan tespitler sonrasında ortaya çıkmıştır. Mustafa Ağa'nın Ağrıboz ve Karayaba kaleleri, yerleşim yerleri ve tabyalar için çıkardığı masrafın ne kadar olduğu tahmini olarak hesaplanmıştır. Bu tespite göre 6 Şevval 1100 (24 Temmuz 1689) tarihinde oluşturulan defterde ortaya çıkan masraf altmış üç yük-otuz bir bin iki yüz otuz dokuz akçedir.³⁰

Ağrıboz Adası'nın savunması için gerekli olan mühimmatın yanı sıra asker ihtiyacının ne kadar olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk olarak Ada'da bulunan asker sayısı hesaplanarak gerekli olan ihtiyacın ne kadar olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Buna göre ada muhafazasında bulunan sipahi, silahdar ve serdengeçti askerlerinin sayısı Cemaziyelevvel 1100 (Şubat-Mart 1689) yılındaki bir belgeye göre bin üç yüz olduğu görülmektedir. Bu neferler için günlük birer çift ekmek verilmesine karar verilmiş, her bir nefer için de altı yüz akçe olmak üzere toplam altı yük-altmış bir bin sekiz yüz akçe İbrahim Paşa'ya gönderilmiştir. Ayrıca adada bulunan yeniçeri, cebeci, topçu ve humbaracı birliklerinin de yoklanarak sayısının Edirne'ye bildirilmesi, buna göre her bir nefer için ekmek ve et ihtiyaçlarının gönderileceği

²² BOA, MD, 98, s. 8/23; BOA, MD, 98, s. 9/28; BOA, MD, 98, s. 100/323; BOA, MD, 98, s. 104/344.

²³ BOA, İE. ADL, 1/87; ayrıca BOA, A. {DVNSMHH-ZYLd.16, s. 8/47, 29 Cemaziyelevvel 1100.

²⁴ BOA, D.EVM.d.26289, s. 3.

²⁵ BOA, MD, 98, s. 167/359 (Evail-i Ca 1100 / 21 Şubat- 2 Mart 1689), s. 170/371, (Evail-i Ca 1100 / 21 Şubat- 2 Mart 1689), s. 172/382 (Evail-i Ca 1100/ 21 Şubat- 2 Mart 1689), s. 150/490, (Evail-i C. 1100 / 23 Mart- 1 Nisan 1689), s. 154/503 (Evail-i C. 1100 / 23 Mart- 1 Nisan 1689), s. 154/504 (Evail-i C. 1100/ 23 Mart- 1 Nisan 1689).

²⁶ BOA, A. {DVNSMHH-ZYLd.16, s. 6/35.

²⁷ BOA, A. {DVNSMHH-ZYLd.16, s. 8/49.

²⁸ Divan-ı Hümayun kayıtlarında ve diğer belgelerde aynı adı taşıyan iki paşadan Mısırlızâde İbrahim Paşa için "Kapudan", Çelebi İbrahim Paşa için de "Vezir" ünvanı kullanılmıştır. BOA, MD, 98, s. 29/87, s. 34/101, s. 68/205, s. 69/208, s. 71/216, s. 80/245.

²⁹ BOA, MD, 98, s. 68/205; *Zübde-i Vekayiât*, s. 307-308.

³⁰ BOA, C.AS, 375/15524.

söylenmiş,³¹ adanın tamire ihtiyaç duyulan kısımlarını da yaptırmayı ve gerekli olan her türlü malzemeyi temin edilmesi istenmiştir. Adada nizamın sağlanmasında yine Mora'da bulunan Halil Paşa'dan İbrahim Paşa'ya yardımcı olması istenmiştir.³² Yapılan başka bir sayımda Ada'da bulunan yeniçeri askerlerinin sayısı iki bin iki yüz yirmi iki nefer olarak tespit edilmiştir. Bu tespitler sonucunda Ağrıboz savunmasında toplam üç bin beş yüz yirmi iki askerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu askerlerin içerisinde deftere kayıtlı olan iki yüz elli topçu askeri de bulunmaktadır.³³ Halil Paşa'ya gönderilen 20-30 Muharrem 1100 (14-24 Kasım 1688) tarihindeki başka bir emirde Ağrıboz muhafazası için Mahmud Bey ile gönderilen askerlerin yoklamasının yapılması, kaydedilen defterlerin Edirne'ye gönderilmesi istenmiştir.³⁴ Üsküdarî, muhasaradan sonra sipahi ve silahdar bölüklerinden oluşan altı yüz kadar serdengeçtinin ibtidadan altmış akçe yevmiye ile üç sene boyunca muhafazada bulunmak şartıyla toplanarak Ada'ya yerleştirildiğini, daha sonra üç yüzden fazla yeniçeri birliğinin daha adaya gönderildiğini bildirmektedir.³⁵

Yukarıda bahsedildiği üzere Ada'da yapılan yoklamalarda çok sayıda Osmanlı askerinin muharebelerde hayatını kaybettiği ortaya çıkmıştır. Yanya Sancağı'nda mutasarrıf olan Ali Bey'in emrindeki askerlerin çoğu çarpışmalarda hayatını kaybetmiş, kendisi ve geriye kalan askerler ise yorgun düşmüştür. Bu nedenle Ali Bey ve birliklerinin Halil Paşa'nın yanına gönderilmesine karar verilmiştir.³⁶ Ada muhafazasında görevli olan bin kadar Mısır askerinden de çok sayıda asker kaybı yaşanmış,³⁷ buna ek olarak içlerinde çok sayıda hasta ve yaralı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Mısır askerlerine 20-30 Rebiülahir 1100 (11-21 Şubat 1689) tarihinde memleketlerine gitmeleri için izin verilmiştir.³⁸

Ada'nın şenlendirilmesi ve muhafazasının güçlendirilmesi için Osmanlı Hükûmeti tarafından İbrahim Paşa'ya 10-20 Cemaziyelahir 1100 (1-10 Nisan 1689) tarihinde gönderilen başka bir hükümde Ağrıboz'da bulunan zeamet ve tımar sahiplerinin ada muhafazasında bulunmak üzere istihdam edilmelerine devam edilmesine karar verilmiş, mevcut bulunmayanların yerine serdengeçtilik şartıyla yenilerinin deftere kaydedilmesi istenmiştir.³⁹ Ada'daki nüfusun arttırılması amacıyla yine 1100 yılı Şaban ayı (Haziran 1689) sonlarında Avlonya ve Ohri Sancaklarında bulunan zeamet ve tımar sahiplerinin Ağrıboz Ada'sı muhafazasında olmak üzere yerleştirilmesine karar verilmiştir.⁴⁰

Bir müddet sonra Vezir Çelebi İbrahim Paşa'nın yanında bulunan Mısırlı zade İbrahim Paşa, Habsburg birlikleri karşısında Receb Paşa'nın hezimete uğraması üzerine Ağrıboz muhafazasından alınarak Vezir-i Azam Bekrî Mustafa Paşa tarafından 10-20 Zilhicce 1100 (25 Eylül- 5 Ekim 1689) tarihinde gönderilen bir emirle Sofya'ya çağırılmıştır.⁴¹ Yerine Mora tarafında olan Mehmed Paşa tayin edilmiştir.⁴²

³¹ BOA, *İE. AS*, 27/2437, BOA, *MD*, 98, s. 29/84 (Evâhir-i M. Sene [1]100), s. 29/87 (Evâil-i S. Sene 1100 / 25 Kasım- 4 Aralık 1688), s. 34/101 (Evâil-i S. Sene 1100/ 25 Kasım- 4 Aralık 1688), s. 69/208 (Evâsıt-ı R. Sene 1100/ 1-10 Şubat 1689), s. 71/216, (Evâil-i R. Sene [1]100/ 23 Ocak- 1 Şubat 1689).

³² BOA, *MD*, 98, s. 28/82, (Evâsıt-ı M. Sene [1]100/ 4-14 Kasım 1688).

³³ BOA, *İE. AS*, 27/2431, (29 Rebiülahir 1101/ 9 Şubat 1690).

³⁴ BOA, *MD*, 98, s. 29/83, (Evâhir-i M. Sene [1]100/ 14 Kasım 1688).

³⁵ *Rûzmerre*, 1223, s. 24b-25a.

³⁶ BOA, *MD*, 98, s. 80/245; BOA, *MD*, 98, s. 80/246.

³⁷ BOA, *MD*, 98, s. 63/403.

³⁸ BOA, *MD*, 98, s. 87/265, s. 94/295.

³⁹ BOA, *MD*, 98, s. 162/543.

⁴⁰ BOA, *MD*, 98, s. 213/750, s. 213/751.

⁴¹ BOA, *MD*, 98, s. 272/1033, s. 272/1034.

⁴² BOA, *MD*, 98, s. 272/1035.

Ada muhafazasında bulunan yeniçeri birliklerinin geçmiş dönem ulûfelerinin ödenmesinde titizlik gösterilmeye çalışılmıştır. 3 Muharrem 1101 tarihinde ocaklı askerlerin 1100 (1688-89) yılından kalan masar ve recec⁴³ dönemlerine ait ulûfelerinin büyük bir kısmı Halil Paşa ve Çelebi İbrahim Paşa'nın gayretleri ile Selânik, Gümülcine ve bağlı kazalarından toplanan nefir-i amm ve bedel-i beldar vergilerinden tahsis edilerek ödenmeye çalışılmıştır. Fakat gerekli meblağın gönderilmesinde gecikmelerin olduğu anlaşılmaktadır. Ada'da bulunan yeniçeri önde gelenleri kadıya arz-ı hal sunarak mevacic bedelinin henüz Ağrıboz'a erişmediğini bildirmişlerdir. Bununla birlikte Mora'da Serasker olan Halil Paşa ve İbrahim Paşa tarafından gelen mektuplarda da paranın henüz gelmediği bildirilmiştir. Yaşanan gecikmelere rağmen yeniçerilerin mevacicleri yirmi dokuz yük akçe olarak ödenmiştir. Geriye kalan kısmı da 1105 yılında ödenecektir.⁴⁴ Ağrıboz savunmasında büyük fedakârlığı ve gayreti olan Vezir Çelebi İbrahim Paşa, emrindeki askerlerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamakta oldukça hassas davranırken, diğer taraftan kendi ihtiyaçları için gönderdiği bir mektubunda 1101 (1689) yılı başında Boğaz'da mutasarrıf olduğu çiftliğindeki mahsulden iki bin keyl buğday ve iki bin keyl şairin toplanarak gönderilmesini istemiştir.⁴⁵ Fedâkâr İbrahim Paşa 7 Muharrem 1101 (21 Ekim 1689) tarihinde İstanbul'da bulunan Kaimmakam Ömer Paşa'ya gönderdiği bir diğer mektubunda kalede ziyadesiyle kurşuna ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir. Gerekli malzemelerin Selanik'ten toplanan zahireyi getirecek olan İngiliz kalyonlarından birisine nakledilmesini ve her kıntar için beşer kuruş verilmek üzere yüz kırk dokuz kıntar kurşunun ve nakliye bedeli olan sekiz yüz elli beş kuruşun İstanbul'dan 1100 (1688-89) yılına ait emeklilik akçesinden verilmesini istemiştir. Bu isteği yerine getirilen İbrahim Paşa'nın mektubu işleme konularak İstanbul'da ilgili yere havalesi yapılmıştır. Bahsi geçen on dokuz kıntar kurşun o sırada Ağrıboz'a götürdüğü zahireyi boşaltarak İstanbul'a dönmüş olan bir İngiliz tüccar gemisine teslim edilmiştir.⁴⁶

⁴³ Kapıkulu ordusu mensupları ulûfelerini üç ayda bir alırlardı. Aylar dört dönemde toplanmıştır. masar (muahrem, safer, rebülevvel), recec, reşen ve lezez adı verilen bu dönemlerde ulûfeler ödenirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Zeki Pakalın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 3, İstanbul, 2004.

⁴⁴ BOA, C. AS, 19220.

⁴⁵ Seddü'l-bâhir Muhafızı ve Boğazhsar kadılarına ve dizdarlarına hüküm ki: Ağrıboz Muhafızı Vezir İbrahim Paşa 'arz-ı hal gönderüb Boğazda mutasarrıf olduğu çiftliği mahsullerinden iki bin keyl buğday ve iki bin keyl şair Ağrıboz'da kendüye zahire olmak için bir kıt'a firkateye tahmil ve ol sefinesi... tarafından virilmek üzere irsal olunub edasında müdahale olunmaya deyü yazılmışdır. Fi Evâhir-i M. Sene 1101 (3-13 Kasım 1689), BOA, A. {DVNSMHHM-ZYLd.16, s. 12/83.

⁴⁶ İbrahim Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği mektubu:

Arz mucbine virilmek için havale yazılmışdır. Fi 7 Muharrem sene 1101 (21 Ekim 1689).

Arz-ı bende-i be mikdar budur ki: Haliya Ağrıboz muhafazasında olan vezir-i mükerrer Sa'âdetlü İbrahim Paşa Hazretleri'nin İstanbul Kaimmakamı Vezir-i mükerrer Sa'âdetlü Ömer Paşa Hazretleri'ne gönderdikleri mektuplarıdır. Kala-i mezbur cebehanesiçün ziyâde kurşun lazım olmakla Selanik'den zahire ile Ağrıboz kalasına varan İngiltere kalyonlarından [] kapudandan be her kıntarı beşer kuruş olmak üzere yüz kırk tokuz kıntar kurşun mübayaa idüb lazım gelen sekiz yüz elli beş kuruş bahayı İstanbul'dan virilmek için iş bu mektubu virmişler malum ... yorilub bin yüz senesine mahsub olmak üzere takaüdlüğüm akçesinden tahsil olub hâla İstanbul'da mevcut olan akçeden virilmek üzere baş muhasebeden tezkeresi ihsan buyurılmak bâbında ferman devletlü ve inayetlü efendim sultanım hazretlerindir. Fi 7 Muharrem sene 1101 (21 Ekim 1689)., BOA, İE. AS, 2354.

KAYNAKLAR**ARŞİV BELGELERİ**

BOA, A. {DVNSMHM-ZYLd.16.

BOA, *Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayûn Kalemi* (A.DVN.1100), Klasör No:191/33.

BOA, *Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayûn Kalemi* (A.DVN.1099), Klasör No: 188/31.

BOA, *Cevdet Askeriye* (C.AS), Belge No:19220.

BOA, *Cevdet Askeriye* (C.AS), Belge No:375/15524.

BOA, *Evâmir-i Maliye Kalemi Defterleri* (D.EVM. d), Defter No: 26289.

BOA, *İbnü'l-Emin Adliye* (İE. ADL), Belge No: 1/87.

BOA, *İbnü'l-Emin Askeriye* (İE. AS), Belge No: 2354.

BOA, *İbnü'l-Emin Askeriye* (İE. AS), Belge No: 27/2431.

BOA, *İbnü'l-Emin Askeriye* (İE. AS), Belge No: 27/2437.

BOA, *Mühimme Defterleri* (MD), Defter No: 98.

KAYNAK ESERLER

Abdullah bin İbrahim Üsküdarî, *Vâkı'ât-ı Rûzmerre, Vâkı'ât-ı Sefer-i Sultan Süleyman-ı Sâni*, TSMK, 1223.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi II*, (Ahmed Refik Altınay Neşri), İstanbul, 1928.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 1995.

Anonim Osmanlı Tarihi, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara, 2000.

TELİF ESERLER

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/2, TTK, Ankara, 1995.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3/1, TTK, Ankara, 1988.

ZİNKEİSEN, Johann W, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları. İstanbul 2011.

KANTEMİR, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi-2*, (Çev. Özdemir Çobanoğlu), Cumhuriyete Kitap Kulübü, İstanbul 1998.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, C. 3, İstanbul, 2004.

MAKALELER

KİEL, Machiel "Eğriboz", *DİA*, C.10, İstanbul, 1994.

GÜLSOY, Ersin, "Kandiye", *DİA*, C.24, İstanbul, 2001.